

GULYÁS LÁSZLÓ

egyetemi tanár,

állományon kívüli kutató, Szegedi Tudományegyetem
external researcher, University of Szeged

ORCID: 0000-0001-5751-2945

email: laszlo.gulyas65@gmail.com

VEZÉRFONAL A SZINTÉZISÍRÁSHOZ II/1. A DEMOKRATIKUS KÍSÉRLET ELBUKÁSA 1944–1948 ELSŐ RÉSZ: A DEBRECENI IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉSTŐL A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSIG, 1944. DECEMBER 21–1946. FEBRUÁR 1.

*LEADINGYARN FOR SYNTHESIS 4. THE FAILURE OF DEMOCRATIC
EXPERIMENT 1945–1948 FIRST PART: FROM DECEMBER 21 OF
1944 TO FEBRUARY 1 OF 1946*

ABSTRACT

At the end of 1944, at the beginning of 1945, the Red Army conquered Hungary. By the summer of

1948, the Hungarian communist emerging from domestic illegality or returning from emigration in Moscow built up their dictatorship. All this happened on Stalin's order, and with the help of the Soviet Union.

In this study, we present a first stage of this process. The starting point of the section we are examining is December 21 of 1944, when Provisional National Assembly began his deliberations. In while its end point is February 1 of 1946, when the second Hungarian Republic was proclaimed.

Kulcsszavak: Magyarország története a 20. században, diktatúra, kommunizmus,

Keynotes: history of Hungary in the 20th century, dictatorship, communism

Bevezetés

1944 végén, 1945 elején a Vörös Hadsereg megszállta Magyarországot. A hazai illegalitásból kilépő (Kádár János, Rajk László), illetve a moszkvai emigrációból visszatérő (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály) magyar kommunisták 1948 nyarára a Szovjetunió segítségével – sőt Sztálin határozott parancsára – kiépítették Magyarországon a kommunista diktatúrát. ¹ Ekkor vette kezde-

tét a Rákosi-diktatúra.² Jelen tanulmányban a diktatúrához vezető folyamat első szakaszát mutatjuk be. Az általunk vizsgált szakasz kezdőpontja 1944. december 21. (ekkor ült össze a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés), míg zárópontja 1946. február 1. (ekkor kiáltották ki a második Magyar Köztársaságot).

1. A kísérlet a demokratikus Magyarország felépítésére

1.1. A geopolitikai keretrendszer

1945 áprilisára a Vörös Hadsereg kiűzte az országból a megszálló német csapatokat és ezzel párhuzamosan megszállta Magyarországot. Az előző mondatban szándékosan használtuk a „megszállás” szót a baloldali történetírás által hosszú időn át használt „felszabadítás” helyett.³ Úgy véljük, hogy a megszállás szó jóval pontosabban fejezi ki azt, amit a Vörös Hadsereg 1944–45-ben Magyarországgal és a magyar nemzettel művelt.⁴

1945. május 9-ig a Vörös Hadsereg nem csupán Magyarországot szállta meg, hanem egész Közép- és Kelet-Európát. Sztálin ezen hatalmas térség szovjetizálását tűzte ki célként. Erről az egyik jugoszláv vezető kommunistának, Milovan Gyilasznak az alábbi módon nyilatkozott: *„Ez a háború nem olyan, mint a múltbéli; aki elfoglal egy területet, rákényszerítheti akarát arra a rendszerét, ha a serege lehetővé teszi, nem is lehet másképp.”*⁵ Mivel az előbb idézett beszélgetésre 1944-ben került sor, kijelenthetjük, hogy Közép-Európa szovjetizálását Sztálin már ekkor eldöntötte. A kérdés csak az volt, hogy az időbeli ütemezés lebonyolításában Moszkva stratégiai érdekeinek mi felel meg jobban. A szovjetizálás folyamata számos közös pontot, megegyezést mutat Köztes-Európa országaiban.⁶ Ezek alapján Hugh Seton-Watson⁷ – angol történész – felállította a kommunista hatalomátvétel ún. három fázisú modelljét.⁸ Ennek lényegét az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- **Első fázis:** még **valódi koalíciók** működtek az adott országban, de ezeken koalíciókon belül a kommunista párt már komoly szerepet játszott.
- **Második fázis:** ekkor már csak **látszat koalíciók** működtek, és ezen felszín alatt a kommunisták kezükbe ragadták a hatalom majdnem minden fontos elemét.
- **Harmadik fázis:** ekkor történik meg a **monolitikus kommunista hatalomátvétel**, azaz a gazdaság és a társadalom teljes szovjetizálása.

Véleményünk szerint Magyarország esetében a Hugh Seton-Watson-féle három szakaszból álló modellt az alábbi eseményekkel és dátumokkal konkretizálhatjuk:

1. **A valódi koalíciók fázisa:** az Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülésétől (1944. december 21.) Nagy Ferenc miniszterelnök lemondásáig (1947. május 30).
2. **A látszat koalíciók fázisa:** Dinnyés Lajos miniszterelnöki kinevezésétől (1947. május 31.) a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesüléséig (1948. június 12.)

3. **A monolitikus kommunista hatalomátvétel fázisa:** A Magyar Dolgozók Pártjának első kongresszusától (1948. június 12-14.) az ország új alkotmányának elfogadásáig (1949. augusztus 18.).

1.2. A valódi koalíciós szakasz kezdete: a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó 5 párt fellépése

Sztálin fentebb bemutatott koncepciójáról az 1944 végén, 1945 elején a politika színpadán szerepet vállaló magyar polgári és kiscgazda politikusoknak nem volt tudomása. Nem ismerték fel, hogy a szovjet megszállás önmagában hordozta azt, hogy a magyar kommunisták ki fogják építeni diktatúrájukat. Úgy vélték, hogy a szovjet csapatok hamarosan ki fognak vonulni a magyar állam területéről – az ország visszanyeri szuverenitását, és lehetséges lesz egy új demokratikus Magyarország ((szabad választások, többpártrendszer, etc.) felépítése. Ezen demokratikus kísérlet első lépéseként új pártokat hívtak életre, illetve már korábban létező pártjaikat (SZDP, FKGP) megújították. Ezek a pártok (kiegészülve, a már ekkor diktatúrát építő MKP-val) képezték a demokratikus kísérlet résztvevőit. Tekintsük át, hogy mely pártok álltak fel a startvonalhoz.

A koalíciós időszakban (1944–1949) fontos szerepet játszó pártok közül kettő működött legálisan a Horthy-korszakban: egyrészt a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Független Kiscgazda-, Földmunkás és Polgáripárt (FKGP). Míg a kommunisták illegálisba voltak szorítva.⁹

Az FKGP politikusai ott voltak 1944. december 2-án Szegeden, részt vettek az MNFF megalapításában. De párt újjászervezése akkor kapott lendületet, amikor 1944 decemberében Debrecen városában megalakították a párt Ideiglenes Országos Vezetőségét. Ennek élén Balogh István¹⁰ állt. A párt igazi gyűjtőpárt volt, számos irányzatból állt. A balszárnnyat két csoport foglalta el, egyrészt baloldali értelmiségiek (Ortutay Gyula), másrészt a szegényparaszti réteg képviselői (Dobi István, Gyöngyösi János, Dinnyés Lajos, Oltványi Imre). A baloldali csoportot Tildy Zoltán vezette. A baloldali csoport számos tagja szoros kommunista kapcsolatokkal rendelkezett. A párt centrumát az alábbi politikusok alkották: Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla. A párt jobb szárnyát az alábbi politikusok alkották: Sulyok Dezső, Vásáry István, Pfeiffer Zoltán. A párt programját Nagy Ferenc készítette el 1945 tavaszán. Az FKGP 1945 nyarán az egész országot lefedő szervezettel és kb. 900 000 taggal rendelkezett. Lapjuk a „Kis Újság” volt.

Az SZDP politikusai szintén ott voltak 1944. december 2-án Szegeden, részt vettek az MNFF megalapításában. A párt baloldalát az alábbi politikusok alkották: Marosán György, Szakasits Árpád, Rónai Sándor. Ezek a politikusok erősen kommunistabarátok voltak. A párt centrumát az alábbi politikusok alkották: Kéthly Anna, Bán Antal, Szeder Ferenc, Szélig Imre. A párt jobbszárnnyának vezetője Peyer Károly volt. Az SZDP programját az 1945. augusztus 18–20-án tartott XXXIV. kongresszusán foglalmazták meg. Ekkor választották meg a párt első számú veze-

tőjévé (ezt a posztot, akkor főtitkárnak hívták) Szakasits Árpádot. Az SZDP 1945 nyarán kb. 350 000–400 000 taggal rendelkezett. Lapjuk a „*Népszava*” volt.

Az illegalitásból kilépő A MKP vezető politikusainak egy része már ott volt 1944. december 2-án Szegeden, részt vettek az MNFF megalapításában. A párt ideológiailag egységes volt, de még is létezett egy törésvonal, ez az alábbi módon jelent meg:

- Moszkoviták, azaz a Moszkvából hazatérő kommunisták, ezek közül a legfontosabbak voltak: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály (ők alkották a párton belül legnagyobb hatalommal rendelkező ún. „négyes fogatot”). Fontos visszatérő volt még Nagy Imre és Vas Zoltán (aki a Vörös Hadsereg tisztjeként lépett magyar földre).
- Hazai kommunisták, ezek közül a legfontosabbak voltak: Kádár János, Rajk László (bár ő megjárta a spanyol polgárháborút is).

Rákosi hazatérése után egyértelműen a MKP első számú vezetőjének számított. A pártok közül a legkorábban a MKP fogalmazta meg programját, 1944. november 30-án. Ezt a debreceni „*Néplap*” tette közé. Ezt a programot az 1945. május 20–21-i első Országos értekezletükön módosították. A párttagok száma dinamikus növekedést mutatott: 1945 februárjában 30 000, májusában, 150 000, októberében pedig 500 000 ezer tagjuk volt. Lapjuk a „*Szabad Nép*” volt. A lap 1942 és 1944 között illegalitásban megjelent, háború utáni első száma 1945 márciusában került az utcákra.

A Nemzeti Parasztpárt (NPP) politikusai ott voltak 1944. december 2-án Szegeden, részt vettek az MNFF megalapításában. A szegény- és kisparaszti rétegek képviselőit vállalták fel, de csatlakozott hozzájuk a vidéki értelmiség (pedagógusok, orvosok, protestáns lelkészek). Vezető politikusai az alábbiak voltak: Veres Péter¹¹, Kovács Imre¹², Darvas József¹³, Erdei Ferenc¹⁴ (bár ő valójában titkos kommunista volt) Illyés Gyula, Farkas Ferenc. Ezek az emberek valamennyien a népi írók mozgalmának voltak a tagjai. Fontos megemlítenünk, hogy Bibó István is az NPP tagja volt. Az NPP tagjainak száma 1945 augusztusában kb. 170 000 fő volt, ezek 1400 helyi szervezetbe tevékenykedtek, az elnöki posztot Veres Péter töltötte be. Az NPP programját Erdei Ferenc (ami azért érdekes, mert titkos kommunista volt) fogalmazta meg, 1944. december 21-én az MNFF alakuló ülésén. A teljesen részletes program – „*A Nemzeti Parasztpárt kiskatéja*” –, 1945 nyarán készült el. Lapjuk a „*Szabad Szó*” volt.

A Polgári Demokrata Párt (PDP) 1944 őszén alakult meg, és politikusai ott voltak Szegeden MNFF megalakításánál. Első elnöke Teleki Géza (Teleki Pál miniszterelnök fia) volt, aki tagja volt a Moszkvában „tárgyaló” fegyverszüneti küldöttségnek. Pártelnöki posztját – a kommunisták részéről érkező éles támadások miatt – 1945 júliusában adta át Szent-Iványi Sándornak. Tagjainak száma ekkor – az MNF másik 4 pártjához képest – kevés volt, kb. 50 00–60 00 főt tett ki. Gyakorlatilag a párt csak a fővárosban és a megyeszékhelyeken rendelkezett befolyással. A PDP meghatá-

rozó politikusai az alábbiak voltak: Bródy Ernő, Örley Zoltán (ők voltak a két alelnök), Supka Géza. A PDP programja 1945 nyarára készült el, lapja a „Világ” volt. Az MKP és az SZDP már 1945 májusától ki akarta szorítani a PDP-t a hatalomból.

Zilahi Lajos szerk. (2002): Darvas József emlékezete. Emlékbeszéd és ajánlások. Szántó Kovács János Területi Múzeum, Orosháza.

1.3. További pártok születése

A fentebb egy-egy bekezdésben bemutatott az Ideiglenes Nemzetgyűlést életre hívó 5 párt mellett, 1944 végén 1945 elején különböző kisebb-nagyobb csoportok is megpróbálták pártot szervezni. Úgy véljük, hogy ezek közül kettőt érdemes bemutatni egy bekezdés erejéig.

Azt a koncepciót, hogy a katolikus értékek és érdekek háború utáni politikai képviseletére egy új pártot (egy keresztényszocialista pártot) kell szervezni Serédi Jusztján hercegprímás vetette fel 1944 őszén. A konkrét szervezőmunkát a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) vezetői kezdték el. Az így létrejövő Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) jogilag 1944. november 30-án alakult meg Budapesten, amely ekkor német és nyilas uralom alatt állt. A párt elnöke Pálffy József lett, aki viszont a fővárosból nem tudott lejutni Szegedre. Így a KDNP nem képviseltette magát 1944. december 2-án Szegeden azon az eseményen, ahol megalakult a MNFF. Sőt a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakításában sem tudtak részt venni. A KDNP helyzete 1945 tavaszán se rendeződött, nem tudtak hivatalos párttá válni. Dálnoki Miklós Béla kormánya 1945. április 18-i kormányülésén arra az álláspontra helyezkedett, hogy a KDNP se nem keresztény, se nem néppárt – sőt reakciós – és ezért nem kell nekik működési engedélyt adni. Erre a KDNP vezetői a névváltoztatás eszközéhez nyúltak, a párt új neve kapott, átkeresztelték Demokrata Néppártra (NDP). De magán a NDP belül is viták robbantak ki, Pálffy József irányzata küzdött Barankovics István irányzatával. Ezt a vitát az 1945. novemberi választásokat előkészítő Országos Nemzeti Bizottság döntése zárta le. A testület Barankovics István Demokrata Néppártjának engedélyezte az indulást. De végül ez a párt nem indult el a novemberi választásokon. Barankovics és követői az FKGP kampányát támogatták, míg Pálffy követőivel a PDP-vel működött együtt.

Csécsey Imre – aki azzal indította politikai pályafutását, hogy 20. század elején legjelentősebb baloldali ifjúsági szervezetének, a Galilei-körnek a titkáráként dolgozott – vezetésével alakult meg 1945 márciusában a Magyar Radikális Párt (MRP). Ez a párt egyértelműen baloldali pártként határozta meg önmagát. A párt fontos politikusa volt még Zsolt Béla újságíró, aki a „*Haladás*” című lapot – amely az MRP újságja volt – szerkesztette. Az MRP gyakorlatilag Csécsey baráti körére épül, ebből nem tudtak kitörni. Törpepárt maradtak és – bár akartak – nem tudtak a kommunistákkal együttműködni.

A fentebb bemutatott pártok mellett még az alábbi rövid életű pártokat kell megemlítenünk: Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, Magyar Földműves

Párt, Független Szocialista Néppárt, Magyar Köztársasági Párt. Ezek gyakorlatilag megalakultak, megfogalmazták programjukat és utána néhány hónapig működtek.

2. A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés felállítása

A demokratikus Magyarország felépítésére irányuló kísérlet 1944. december 2-án indult el Szegeden. Ezen a napon az alábbi öt párt

- Független Kisgazdapárt,
- Szociáldemokrata Párt,
- Magyar Kommunista Párt,
- Nemzeti Parasztpárt,
- Polgári Demokrata Párt,

megalakította a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (MNFF). Ezen pártok közül a Horthy-korszakban egyik sem volt kormányon, sőt a kommunista párt be volt tiltva.

Az MNFF-ben belül már ekkor is meglévő komoly kommunista befolyást jól mutatja, hogy a szervezet megalakulása alkalmával kibocsátott nyilatkozat szó szerint megegyezett az MKP 1944. november 30-án kiadott nyilatkozatával.

Az MNFF programja egy ideiglenes kormány felállítását tűzte ki célul (azaz az MNFF nevezett volna ki egy ideiglenes kormányt). De Sztálin közbelépett, és közölte a Moszkvában tartózkodó magyar fegyverszüneti delegációval, hogy egy „ideiglenes nemzetgyűlés” felállítását várja el, és majd ez a testület fogja kinevezni az ideiglenes kormányt. Ez elméletileg egy erős közjogi konstrukció volt, bár – mint az látni fogjuk – a gyakorlati megvalósítása során a kommunisták manipulációi felpuhították.

A nemzetgyűlés szó használata az országgyűlés helyett, tudatos volt. Nemzetgyűlésre nagy államjogi fordulatok idején, általában új alkotmány alapjainak lerakása végett szokott sor kerülni. Ezt az alapozó munkát az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd az 1945-ben megválasztott Nemzetgyűlés valójában elvégezte. Az már egy másik fontos megállapításunk, hogy mindez kommunista diktatúrához vezetett.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés felállítása egy igen gyors folyamat volt: a Moszkvából hazautazó magyar politikusok 1944. december 12-én Debrecenben kezdtek munkához. 1944. december 14-én megalakították az Előkészítő Bizottságot, amely december 16-án közzétette „*A Magyar Néphez*” című kiáltványt a választások kiírásáról, majd kiküldte az ún. választási megbízottakat. Ezek feladata volt a népgyűlések megszervezése.

Joggal merül fel a kérdés: Hányan vettek részt ezeken a választásokon? A Kádár-korszakban alkotó és egyértelműen kommunista történésznek minősíthető Korom Mihály 1982-ben publikált tanulmányában kijelentette, hogy a népgyűléseken összesen 1,5 millió fő vett részt. Feitl István 1991-ben megjelent tanulmányában kritika nélkül átvette ezt a számot Koromtól. Azt gondoljuk, hogy ezt a számot érdemes lenne felülvizsgálni. Nehezen tartjuk elképzelhetőnek, hogy

háborús viszonyok között, a rendelkezésre álló alig néhány nap alatt (december 16. és december 20 között) alatt meg lehetett tartani annyi népgyűlést, hogy végül a résztvevők száma 1,5 millió legyen.

Ezt követően rekordidőn belül, december 21-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Ennek 230 tagja volt, melyek az alábbi pártokat képviselték:

1. táblázat: A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés pártok szerint összetétele

Párt	képviselő (fő)	%
Magyar Kommunista Párt	90	39
Független Kisgazdapárt	56	24
Szociáldemokrata Párt	43	19
Nemzeti Parasztpárt	16	7
Polgári Demokrata Párt	13	6
Függetlenek	12	5
Összesen	230	100

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Vizsgáljuk meg a táblázatot. Első ránézésre feltűnő a MKP képviselők túlsúlya, a Tiszántúl és a Duna-Tisza-koze korábbi pártpreferenciáihoz képest. A Horthy-korszak alatt megtartott választások tendenciáit kivetítve azt várhatnánk, hogy a legtöbb küldöttel a Kisgazdapártnak kellett volna rendelkeznie az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. Joggal merül fel, hogyan tudták a kommunisták megszerezni a képviselői helyek 39%-át? A kérdésre egy olyan magyarázatot tudunk adni, mely több elemből áll, ezek az alábbiak: egyrészt az MNFF Előkészítő Bizottsága a képviselők egy részét egyszerűen kijelölte, illetve behívta. Azaz választás nélkül váltak az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává. Másrészt a többi képviselőt az MNFF által kiküldött ún. „választási megbízottak” által szervezett rögtönzött népgyűlések delegálták. Gyakran közfelkiáltással. Ezeket a választási megbízottakat az MNFF Előkészítő Bizottsága választotta és küldte ki. Mivel ebben a bizottságban is kommunista túlsúly volt, valószínűsíthetjük, hogy a megbízottak egy jelentős része a rögtönzött népgyűléseken kommunista küldött megválasztását segítette elő.

Kijelenthetjük, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselői úgy jutottak mandátumhoz, hogy a szó klasszikus értelmében nem voltak választások 1944 decemberében! A képviselők mandátumukat kijelöléssel, behívással és rögtönzött népgyűléseken nyerték el.

Szintén kijelenthetjük, hogy a kommunista párt erősen befolyásolta az Ideiglenes Nemzetgyűlés összetételét. Ezt némi önkritikával az egyik legfontosabb kommunista vezető, Gerő Ernő, az akkor még Moszkvában tartózkodó Rákosinak írt levelében így fogalmazta meg: „*Ami a kommunista képviselők arányszámát illeti,*

ezt bizony kicsit túlméreteztük. De ennek részben a sietség, részben a helyi elvtársak túlbuzgósága az oka.”

A fentiek alapján világosan kijelenthető, hogy a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés, és az általa megválasztott Ideiglenes Kormány legitimitása erősen megkérdőjelezhető. Ugyanis nem történt valódi szabad választás. Egyrészt az ország egyik fele német, másik fele szovjet megszállás alatt állt. Másrészt a népgyűlések közfelkiáltásai nem tekinthetők választásnak.

3. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszaka

3.1. A kormány létrejötte

1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, melynek miniszterelnöke Dálnoki Miklós Béla vezérezreides lett. A kormány összetételéről valójában Moszkvában döntöttek, gyakorlatilag Sztálin állította össze a magyar kormánylistát. Így a kormány összetétele az alábbiak szerint alakult¹⁵:

- három tábornok: Dálnoki Miklós Béla, Vörös János, Faragho Gábor
- három kisgazda politikus: Gyöngyösi János, Vásáry István, Nagy Ferenc
- kettő szociáldemokrata politikus: Takács Ferenc, Valentiny Ágoston
- kettő kommunista politikus: Nagy Imre, Gábor József
- egy parasztpárti politikus: Erdei Ferenc
- egy pártonkívüli politikus: Molnár Erik
- gróf Teleki Géza

Csak hogy a Sztálin a magyarországi kommunisták érdekében egy trükköt vetett be: a kormánylistán pártonkívüliként feltüntetett Molnár Erik, illetve a kormányban parasztpártiként résztvevő Erdei Sándor valójában „titkos” kommunistaként került be a kormányba. Így az MKP súlya az Ideiglenes Kormányban a valóságban jóval nagyobb volt, mint azt a miniszteri székek hivatalos kiosztása mutatta. Ráadásul Erdei Ferenc a belpolitika alakításában a rendkívül fontos szerepet betöltő belügyminiszteri tárcát kapta meg. Azaz az újjászerveződő rendőrség egyértelműen kommunista vezetés alá került már 1944 decemberében. Ez lehetővé tette, hogy az MKP a Belügyminisztérium keretei között, és annak álcája alatt kiépítse a saját céljait szolgáló politikai rendőrséget. Így született meg PRO, majd ennek utódjaként az ÁVO.

3.2. Az Ideiglenes kormány tevékenysége

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatali ideje (1944. december 22.–1945. november 15.) alatt végrehajtott intézkedései közül az alábbi 9 tevékenységet tartjuk fontosnak¹⁶:

Egyrészt a kormány nevében Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István 1945. január 20-án Moszkvában aláírta a fegyverszüneti egyezményt.¹⁷ Ennek főbb pontjai az alábbiak voltak:

„I. a) Magyarország megszünteti a Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzetek, közöttük a Csehszlovákia ellen viselt háborút. Németországgal fennálló minden viszonyát megszakítja és hadat üzen Németországnak.

(...)

c) Magyarország kormánya kötelezi magát olyan szárazföldi, tengeri és légi haderő fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amelyek a Szövetséges (szovjet) főparancsnokság fő vezetése alatt is szolgálatra rendeltethetnek. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább 8 nehéz fegyverzettel ellátott gyalogos hadosztályt állít ki. Ezek az erők szövetséges területen nem használhatók fel, csak az érdekelt szövetséges kormány előzetes beleegyezésével.

(...)

3. Magyarország kormánya és hadseregfőparancsnoksága biztosítja a szovjet csapatok és más szövetséges csapatok számára a szabad mozgás lehetőségét Magyarországon területén bármely irányban, ha azt a Szövetséges (szovjet) főparancsnokság és a katonai helyzet megkívánja.

(...)

12. Azokat a károkat, amelyeket Magyarország a Szovjetunió, Csehszlovákiának és Jugoszláviának hadműveleteivel és az országok területének megszállásával okozott, Magyarország megtéríti (...) Szovjetunió, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Ezt a kártérítést 300 millió amerikai dollárban állapították meg, amelyet hat év folyamán törleszt le áruban, gépekben stb. A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának járó kártérítés száz millió amerikai dollár.

(...)

14. Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásban és az ítélkezésben.

(...)

15. Magyarország kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul feloszlatja a Magyarországon területén működő összes Hitler-érzelmi, vagy más politikai, félig katonai és egyéb politikai szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytattak és a jövőben sem tűri meg ilyen szervezetek felállítását.

(...)

18. A fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely szabályozza és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását a Szövetséges (szovjet) főparancsnokság elnöksége alatt Nagy-Britannia és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével.”

Másrészt a kormány hozzáfogott a fegyverszüneti egyezmény 1 (a) pontjának végrehajtásához, azaz a 8 gyalogos hadosztály kiállításához.¹⁸ Ez az 1945. január 30-án kiadott toborzási felhívással vette kezdetét. A hadsereg létszáma 1945. május első napjaiban – amikor véget ért az első világháború – kb. 50 000 fő volt.

Harmadrészt a nemzeti bizottságokat felhasználva a kormány elindította az önkormányzatok és a közigazgatás újjászervezését. Elméletileg ebben minden demokratikus párt, illetve a szakszervezeteken keresztül a társadalom minden rétege arányos képviselőhöz juthatott.

Negyedrész a kormány kiadta a közalkalmazottak igazolásáról szóló kormányrendeletet. Ennek célja a fasiszták, illetve a jobboldalinak nyilvánított személyek eltávolítása volt a közigazgatásból. Az igazolási eljárások nem váltak igazán sikeressé. Az Igazoló Bizottságok 1945 végéig a Horthy-korszak közigazgatási tisztviselőinek mindössze 2–3 %-t távolították el.

Ötödrész a kormány 1945. január 25-én kiadott egy rendelet a népbíróságok felállításáról (később ezt emelte törvényerőre az 1945. VII. tc.) ez alapján elindították a népbírószági pereket.¹⁹ A népbíróságok bírói tanácsaiba az MNFF-be tömörült öt politikai párt delegálhatta a népbírókat. Megdöbbenően szakszerűtlen, hogy nem kellett rendelkezniük jogi végzettséggel, csak az igazságügyminiszter által delegált tanácsvezető bírók voltak szakemberek, de ők csak szavategyenlőség esetén szavazhattak. Ezek a perek elméletileg a háborús bűnösök felelősségre vonásáról szóltak. De az ítélezés gyakran megtorló jelleget öltött, és a Horthy-korszak fontos szereplőivel szembeni leszámolást szolgálták.²⁰ Jól mutatja ezt, hogy a kiszabott büntetések nem mindig álltak arányba az elkövetett bűnökkel.²¹ Az ország területén összesen 24 népbíróság működött, ezek 1945. február 3. és 1950. április 1. között 59 429 ember ügyében jártak el. Ezek közül 26 997 főt találtak bűnösnek. 499 főt ítélték halálra, ebből 189 főt ténylegesen is kivégeztek. Erre a sorsra jutottak a háborús kormányok miniszterelnökei (Bárdossy László, Imrédy Béla és Sztójay Döme) és Szálasi Ferenc nemzetvezető. De számos esetben született életfogytiglan büntetést kirovó ítélet. Bár a népbíróságok eredeti feladata a háborús bűnösök megbüntetése volt az idő előre haladtával ők bonyolították le a nagy jelentőségű koncepciós pereket (Rajk-per).

Hatodrész az 1945. február 26-án kiadott kormányrendelettel feloszlattak 25 szervezetet. Ezek között voltak pártok (Nyilaskeresztes Párt, Magyar Élet Pártja), félkatonai szervezetek (Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, Kettőskereszt Vérszövetség), egyesületek (Magyarországos Véderő Egyesület, Turul szövetség).

Hetedrész kormányrendeletet (530/1945. M. E.) hoztak az ún. szovjetellenes és fasiszta irodalom és sajtótermékek kötelező megsemmisítéséről. A rendelet végrehajtására közéleti szereplőkből létrehozták a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottságot. A kiadványok begyűjtése két vonalon folyt, egyrészt a könyvtárak állományának rapid átfésülése nyomán szűrték ki megsemmisítendő politikai és szépirodalmi műveket, másrészt a lakosságra (és az olyan intézmé-

nyekre, mint az iskolák, egyházak, egyesületek) gyakoroltak nyomást a tiltó listára kerül nyomdatermékek beszolgáltatására.

Nyolcadrészt a kormány hozzáfogott a gazdasági élet átszervezéséhez: a folyamatok levezénylésére felállították a Gazdasági Főtanácsot (ennek vezetését is magukhoz ragadták a kommunisták), megkezdték az államosításokat (a bányákra és a nagy gyárakra terjedt ki az első lépcső). De gazdasági élet átalakításának folyamatának legnagyobb fajsúlyú eleme a földosztás volt. 1945 februárjában a Tiszántúlon spontán módon községi földigénylő bizottságok alakultak, és hozzáfogtak nagybirtokok felosztásához. Ezzel párhuzamosan Vorosilov marsall 1945. március 13-án kiadott utasításában sürgette az Ideiglenes Kormányt, hogy foglalkozzék a földosztással. Ezen kettős nyomás alatt a koalíciós pártok vezetői pártközi értekezleten egyeztettek a kérdéstről. Ezt követően az Ideiglenes Kormány 1945. március 15-én kiadta a földosztásról szóló rendeletét (600/1945. M. E.). A rendeletet az Ideiglenes Nemzetgyűlés utólag szentesítette az 1945. évi VI. törvénnyel, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről). A rendelet végrehajtása néhány napon belül megkezdődött, az első parcellákat március 29-én, Ópusztaszeren mérték ki. A földigénylő földigénylő bizottságok földosztó bizottságokká alakultak át, ezekből 3 200 kezdte meg működését. Tevékenységük összehangolására a kormány Országos Földbirtokrendező Tanácsot állított fel, melynek elnökévé Veres Pétert (Nemzeti Paraszt Párt) nevezte ki. Összesen 5,6 millió holdat vettek el korábbi tulajdonosaiktól, aminek közel 60%-át 3,3 millió holdat 642 342 igénylő között osztottak szét. A kiosztás során előnyben részesültek a többgyermekes családok, illetve azok, akik földjüket például művelték. Az elvett területek maradék 40%-a, ami erdőkből és legelőkből állt, állami, községi vagy szövetkezeti tulajdonba került. Így nemcsak a korábbi szegényparasztok és cselédek lettek a földreform nyertesei, hanem az állam is jelentős vagyonnal gyarapodott. Az igénylők nagy száma miatt azonban életképtelen, átlagosan 5 hold nagyságú birtokokat alakítottak ki. A jövőbe kitekintve itt jegyezzük meg, hogy a parasztság nem sokáig élvezhette a földreform pozitív hatásait, mert Rákosi szovjet nyomásra már 1948. augusztus 20-ai kecskeméti beszédében meghirdette a kollektivizálást. Az Ideiglenes kormányban a földművelésügyi miniszteri posztot a kommunista Nagy Imre töltötte be. Ez lehetőséget adott arra az MKP vezetésnek, hogy oly módon növelje a saját népszerűségét a parasztok között, hogy a földreformot megpróbálta Nagy Imre nevéhez kötni. „Nagy Imre a földosztó miniszter”, illetve a „Nagy Imre-féle földreform” haragta a kommunista propaganda. A kísérlet azonban nem vált be, az 1945. novemberi választásokon a parasztok elsöprő többsége az FKGP-re szavazott.

Kilencedrészt a kormány felállította az új állam működéséhez elengedhetetlenül szükséges belügyi- és igazságügyi apparátust. Ebben a folyamatban a kommunisták vezető szerepet játszottak, és ezt arra használták fel, hogy titokban dolgozzanak a többpártrendszer teljes felszámolásáért, a kommunista hatalom átvétel-

ért. Úgy véljük, hogy a kommunisták ezen tevékenysége olyan fontos volt az új magyar politikai elit által megkísérelt demokratikus Magyarország elbukásában, hogy ennek egy önálló alfejezetet szentelünk.

3.3. Az állami erőszakszervezetek felállítása és kommunisták befolyásszerzése

Az Ideiglenes Kormánynak meg kellett szerveznie az új állam erőszakszervezeit, elsősorban a rendőrséget és államvédelmet. Az MKP vezetése már az Ideiglenes Kormány felállításakor tudatosan törekedett arra, hogy befolyása alá vonja a kiépítendő állami erőszakszervezeteket. Ennek jegyében ültették be 1944. december 22-én a titkos kommunista Erdei Ferencet a belügyminiszteri székbe. Az 1945. november 17-én hivatalba lépő Tildy-kormányban szintén kommunista politikus birtokolta a belügyminiszteri posztot Nagy Imre személyében. Sőt Nagy Imre az 1946. február 4-én hivatalba lépő Nagy Ferenc kormányában belügyminiszter volt néhány hétig, de 1946. március 20-án átadta helyét a nála jóval keményebb kezű Rajk Lászlónak, aki 1948. augusztus 5-ig volt belügyminiszter, őt pedig Kádár követte a belügy élén. Mint látható az MKP 1944. december 22-től folyamatosan birtokolta Belügyminisztériumot és ezen keresztül a rendőrséget.

A rendőrség 1944 végére teljesen szétesett, a személyi állomány nagyon lecsökkent. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a szovjetek az 1945 áprilisáig fennálló háborús állapotok alatt a kapitányságokról és a laktanyákból is hurcoltak el rendőröket a hazánkban létesített hadifogolytáborokba. A fővárosban különféle félhivatalos „karhatalmi alakulatok” próbálták a rendet biztosítani.²² Ezen csoportok egy része kommunistákból, kommunistabarátokból állt. Máthé Áron mutat rá, hogy ezek az emberek később az újjá szerveződő rendőrség személyi állományában tűntek fel. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az MKP rövid időn belül meg tudta szerezni az irányítást a rendőrség felett.

A kormány kérésére Sólyom László kezdte el újra szervezni a rendőrséget, és életre hívta Budapesti Rendőrkapitányságot. Ennek élére ő került, de az MKP el tudta azt érni, hogy a budapesti rendőrfőkapitány-helyettesi posztot Kádár János kapja meg. Vidéken 1944 végén, 1945 elején, a helyi polgárőrségek látták el rendőri funkciókat. 1945 februárjában az Ideiglenes Kormány Magyar Államrendőrség néven az egész országra kiterjedő hatáskörrel egységes rendőri szervezetet hozott létre, melynek létszámát 34 00 főben határozták meg. Mind Budapesten, mind vidéken a rendőrség vezető pozícióinak jelentős hányadát a kommunisták szerezték meg. Jól mutatja ezt, hogy 1945 végén a megyei rendőrkapitányok közül 16 volt kommunista, 6 szociáldemokrata, 3 pedig parasztpárti, azaz közülük sem lehet egyetlen személyt sem a novemberi választásokon győztes kiscsapatokhoz sorolni.

A rendőrségen belül a klasszikus rendvédelmi feladatok (bűnüldözés) ellátása mellett, két önálló szervezeti egység foglalkozott a politikai ügyekkel. Egyrészt 1945 februárjában megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (BRFK PRO), ennek élére Péter Gábor

került, aki az Andrássy út 60-ban rendezte be székhelyét. Másrészt felállították Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai-Rendészeti Osztályát, ennek élére a szintén kommunista Tömpe András került. Rajk László belügyminiszterként 1946 novemberében egy rendelettel egybevonta a BRFK PRO-t és a vidéki Politikai-Rendészeti Osztályt. Így jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO), amelyet a belügyminiszter közvetlen felügyelet alá helyeztek (Kádár János belügyministersége alatt az ÁVO-t ÁVH-vá keresztelték át²³). Az ÁVO vezetőjévé Péter Gábort nevezték ki.

Az ÁVO rendeletileg előírt feladatköre elsősorban a demokratikus államrend védelméről szóló 1946. évi VII. tc.-be ütköző, valamint a háborús és népellenes bűncselekmények felderítése, továbbá az államrendészeti vonatkozású bel- és külföldi adatok gyűjtése és nyilvántartása volt, azaz tevékenységének a demokratikus magyar államrend védelmére kellett volna irányulnia. De ezzel ellentétben működésének kezdete óta a „kommunista párt ökle” volt. Ennek jegyében adatokat gyűjtött a koalíciós pártok vezető politikusairól, lehallgatta a kommunisták politikai ellenfeleinek telefonját, sőt rész vett a koncepciók perек előkészítésében is. Erre az egyik hírhedt ÁVO-ÁVH-s tiszt – Farkas Vladimir²⁴ – egy interjúban azt mondta, hogy: *„A közel tíz év alatt, amíg az államvédelmi szerveknél dolgoztam, soha nem tapasztaltam, hogy ez állami szerv lenne. Ez a szerv, bármilyen nevet viselt is, a pártnak és azon belül a párt szűkebb vezetésének, s még azon belül is személyesen Rákosi Mátyásnak volt egy különleges erőszakszerve az államapparátuson, majd a párton belül, helyesebben azon felül.”*²⁵

A személyi állományra vonatkozóan két megállapítást kell tennünk. Egyrészt soraiban sok volt a bosszúvágytól fűtött egykori zsidó munkaszolgálatos és a Horthy-korszak politikai elítélte. Másrészt nagy számmal vettek fel korábbi nyilas pártszolgálatosokat, „kisnyilasokat”. Ez szoros összefüggésben volt azzal, hogy az MKP-ba nagy létszámú korábbi kisnyilas lépett be. Rákosi Mátyás ezeket az embereket az alábbi módon értékelte: *„kisebb vagy nagyobb mértékben fogott (rajtuk) az ellenforradalom és a fasizmus fertőző mótelye”*.

A szovjet államvédelmi szervek hivatalosan is részt vettek az alakuló magyar politikai rendőrség munkájában. A szovjet NKBG (Állambiztonsági Szolgálat) és a magyar szervek közti összekötői feladatot – tanácsosi beosztásban – egy Orlov nevű tiszt látta el. A későbbiek során az ÁVO munkájában rendszeresen részt vettek szovjet „tanácsadók”.

Itt jegyezzük meg, hogy az Ideiglenes Kormány utasítására 1945. március 12-én felállítottak egy harmadik erőszakszervezet is, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályát (KATPOL). A KATPOL a kormány szándékai szerint egy titkos katonai nyomozó szervezet volt, a katonai hírszerzés és elhárítás területén kellett volna dolgoznia a magyar állam védelme érdekében. De ennek vezetését is megszerezték a kommunisták, így a KATPOL – az ÁVH-val párhuzamosan – az MKP ellenfeleit számolta fel. Élén Pálffy György állt, aki folyamatosan vetélkedett Péter Gáborral.

3.4. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szerepe az Ideiglenes Kormány hivatali ideje alatt

Mint azt a 3.1. alfejezetben már említettük, a fegyverszüneti egyezmény 18. pontja alapján Magyarországon Szövetséges Ellenőrző Bizottságot kellett felállítani, szovjet vezetéssel. Ezért

a SZEB elnöke Kliment Jefremovics Vorosilov szovjet marsall lett, akit 1946 februárjától az ügyvezető alelnök, Vlagyimir Petrovics Szviridov helyettesített, politikai tanácsadója pedig Georgij Makszimovics Puskin volt. A szovjet delegációt 1945 márciusában száz főre tervezték, valódi létszáma azonban végül elérte a 700–800-at.

A SZEB fontos tevékenységeket a folytatott gazdasági élet területén – például ők ellenőrizték a magyar jóvátétel kifizetését²⁶ –, de jelen alfejezetben csak a politikai mezőben kifejtett tevékenységüket vizsgáljuk. Az Ideiglenes Kormány időszakában engedélyezte a pártok, működését, de ő szorgalmazta az 1945-ös választások kiírását, a földosztás rendeleti úton való megvalósítását, a kormány 1945 nyarán történt átalakítását vagy tiltotta meg őszig a Nemzetgyűlés összehívását. Vorosilov ezt a gyakorlatot az 1945. novemberi választások után is folytatta: megakadályozta, hogy Tildy-kormány tisztán kisgazda kormány legyen, ehelyett egy koalíciós kormány hivatalba lépését erőszakolta ki. Sőt még a miniszeri posztok elosztásába is beleszólt.

Jelen tanulmány csak 1946. február 1-ig tekinti át a magyar belpolitikai élet alakulását, de ebből az időkeretből előre tekintve itt jelezzük, hogy Vorosilovnak fontos szerepe volt a kisgazdapárt felszámolásában. Ennek első lépéseként az MKP – Vorosilovval a háta mögött – kikényszerítette, hogy az FKGP-ből 1946 tavaszán 20 képviselőt zárjanak ki. Ugyancsak beleszólt az 1946 nyarán lezajlott kormányalakításba. A példákat még hosszasan sorolhatnánk, de e nélkül is kijelenthetjük, hogy a Vorosilov a SZEB elnökeként komolyan támogatta az MKP törekvéseit, az ő javukra befolyásolta a belpolitika folyamatokat. Természetesen mindezt Sztálin utasítására tette. Így jelentős szerepe volt abban, hogy a többpártrendszer elbukott és 1948 nyarán megszületett a Rákosi-diktatúra.²⁷

4. Az 1945 november 4-i nemzetgyűlési választások

Azt 1945. évi választásoknak két nemzetközi előzménye volt. Egyrészt a jaltai konferencián (1945. február 4.–február 11.), a Nagy Szövetség tagjai (USA, GB és a Szovjetunió) megállapodtak arról, hogy a vesztes országokban – így Magyarországon is – választásokat kell tartani. Másrészt ezen szándékukat a potsdami találkozón (1945. július 27.–augusztus 2.) ismét kinyilvánították. Ez első olvasatra azt jelenti, hogy a háborúból győztesen kikerülő Nagy Szövetség – mint a győztes demokrácia képviselői – indítványozták a választások kiírását. Arról persze egy második olvasatban érdemes vitába bocsátkozni, hogy mennyiben tekinthető demokráciának a Nagy Szövetség egyik állama, a Szovjetunió.

A valódi szovjet befolyás súlyát jól mutatja, hogy a novemberi választások előkészületei azzal indultak, hogy Vorosilov marsall –mint a SZEB elnöke –1945. augusztus 16-án magához rendelte Zsedényi Bélát – az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökét –, és közölte vele, hogy Magyarországon választásokat kell tartani.

A kisgazdák és a polgári oldal pártjai a választások elhalasztása mellett érveltek. Azt mondták, hogy addig Magyarországon nem lehet szabad és titkos választásokat tartani, míg Magyarországot a Vörös Hadsereg tartja megszállva, illetve a szintén szovjet vezetés alatt álló SZEB működése korlátozza a magyar szuverenitást. Mint azt a következőkben be fogjuk mutatni, a kisgazdák és a polgári politikusok félelme teljesen jogos volt. Vorosilov a magyar kommunisták érdekében rendszeresen és keményen beavatkozott a magyar belpolitikába.

Viszont a magyar polgári oldal látta az érem másik oldalát is: azt, hogy az 1944 decemberében létrehozott Ideiglenes Nemzetgyűlésben, és az Ideiglenes Kormányban a kommunisták dominálnak. Azt gondolták, hogy a Vörös Hadsereg jelenléte és a SZEB tevékenysége ellenére meg lehet nyerni ezt a választást. Ez a remény 1945 novemberében valóra vált, hiszen az FKGP megnyerte a választást).

A következő hetekben a pártok számos egyeztetést tartottak, melynek eredményeképpen megszületett az 1945. VIII. tc., azaz a választójogi törvény. Ez egy valóban demokratikus törvény volt, mert garantálta az általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazást. Listás szavazást írt elő, tehát a választók nem egyéni jelöltekre, hanem a pártok listáira szavaztak. Szögezzük le még egyszer: ez valóban egy demokratikus törvény volt! Egyetlenegy negatívumot rögzíthetünk vele kapcsolatban: Vorosilov határozott utasítására a magyarországi németeket ki kellett zárni a választójogból. Ez abból az elvből keletkezett, hogy a potsdami konferencián a teljes német nemzetet (bárhol is éljen) kollektív bűnösnek mondták ki, s mint ilyennek bűnhődni kell a kollektíven elkövetett bűnökért. A kitelepítés mellett a választásokból történő kizárás is a kollektív büntetés eszközét képezte.

Az MKP taktikai megfontolásból kierőszakolta, hogy a választásokat két lépésben tartsák meg: így 1945. október 17-én a budapesti törvényhatósági, majd november 5-én az országos választások kerültek megrendezésre. Az MKP úgy taktikázott, hogy a szociáldemokrata párttal közösen indulva jelentős fölénnel (egyres kommunista vezetők 75%-os eredményt vártak) megnyeri a budapesti választásokat, és ez jelentős kihatással lesz az országos választásra is.

Az október 17-én megtartott budapesti törvényhatósági választásokon taktikájuk nem jött be, az MKP-SZDP közös lista a budapesti szavazatok 42,7%-át szerezte meg, míg a FKGP 51,5%-os eredménnyel megnyerte a választásokat.

Vorosilov, hogy elkerülje azt, hogy az országos választáson megismétlődjék a budapesti kommunista kudarc, 1945. október 16-án egy „sajátságos” megoldást javasolt a pártok vezetőinek: négy párt (MKP, SZDP, FKGP és a NPP) közös jelölteket indítson, esetleg a Polgári Demokrata Párt (rájuk az ellenzék szerepét osztották) kaphat néhány mandátumot. Ez a javaslat gyakorlatilag formálissá tette volna a választást. A javaslat komoly konfliktust eredményezett, az SZDP, az FKGP és a

NPP erőteljesen tiltakozott. Mindszenty bíboros²⁸ 1945. október 18-án pásztorlevelet bocsátott ki, melyben tiltakozott a közös lista ellen. A választópolgárok jelentős része is elfogadhatatlannak tartotta a közös listát. A magyarországi tiltakozók ezúttal erőteljes nemzetközi támogatást kaptak, mind az USA, mind Nagy-Britannia diplomáciai nyomás alá helyezték a Szovjetuniót. Vorosilov azonnal Moszkvába utazott – a hivatalos indoklás szerint szabadságra –, ahol Sztálin végül azt a döntést hozta, hogy ne legyen közös listás választás Magyarországon. Itt jegyezzük meg, hogy így Magyarország kivétellé vált, hiszen a térség többi országában (pl. Csehszlovákia) közös listás választásokkal zajlott le a kommunista hatalomátvétel! Az, hogy a közös listára miért lett volna szüksége a kommunistáknak, jól mutatja a novemberi 5-i választások végeredménye:

2. táblázat: Az 1945. november 4-i választások végeredménye (%)

a párt neve	elért eredmény (%)
Független Kisgazdapárt (FKGP)	57,03
Szociáldemokrata Párt (SZDP)	17,41
Magyar Kommunista Párt (MKP)	16,96
Nemzeti Parasztpárt (NPP)	6,87
Polgári Demokrata Párt (PDP)	1,62
Magyar Radikális Párt (MRP)	0,12

Mint látható, az FKGP abszolút többséget szerzett. Ilyen esetben egy jól működő demokráciában a győztes párt egyedül szokott kormányt alakítani, de Vorosilov azonnal az FKGP vezetőinek tudomására hozta, hogy semmilyen körülmények között nem támogat egy szintiszta kisgazda kormányt. Viszont egy négypárti koalíció – FKGP, SZDP, MKP és NPP – számára elfogadható megoldás.

Gyakorlatilag szovjet nyomásra kormányalakítási tárgyalások kezdődtek: mivel a FKGP megnyerte a választást, az MKP kénytelen volt átengedni a miniszterelnöki széket a kisgazdáknak. Így lett az FKGP politikusa, Tildy Zoltán a miniszterelnök. Ezek után a kommunisták azonnal kijelentették, hogy nem vesznek részt olyan kormányban, amelyen belül az FKGP a tárcáknak több mint 50%-át birtokolja. Ilyen előzmények után indult meg a tárcák szétoztása egy pártközi értekezlet keretei között. A pártok között hatalmas küzdelem bontakozott ki a belügyi tárcáért (ezt az Ideiglenes Kormányban a titkos kommunista Erdei Ferenc birtokolta). Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a belügyminiszter volt az egész köz igazgatás vezetője, illetve parancsnoksága alatt állt a teljes rendőrség. A pártközi tárgyaláson a kisgazdák első körben megszerezték a belügyminiszteri tárcát, de a kommunisták Vorosilov marsallhoz fordultak támogatásért. Ő arra kényszerítette az FKGP-t, hogy adja át a kommunistáknak ezt a tárcát. Előbb Nagy Imre (1946. március 18-ig), majd Rajk László volt a belügyminiszter.

1945. november 15-én megalakult a Tildy-kormány²⁹, amelynek 18 tagjából 4 volt annak az MKP-nak a politikusa, amely csak 16%-ot szerzett a választásokon. Ráadásul a kommunisták két kulcstárcát – a belügyit és a közlekedésit – is megszerezték. Ez utóbbi tárcát Gerő Ernő kapta. Ráadásul a kommunisták első számú vezetője – Rákosi Mátyás – államminiszterként szintén a kormány tagja volt. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a biztos kudarcnak ígérkező külügyminiszteri tárcát a kispap Gyöngyösi Ferenc kapta meg.

5. A második köztársaság kikiáltása, 1946. február 1.

1945 elején felmerült a kérdés, hogy az új politikai elit hogyan oldja meg a „királynélküli királyság” megszüntetéséből keletkező államfői problémát. Ennek első lépéseként 1945. január 26-án három tagból (Zsedényi Béla, Miklós Béla és Gerő Ernő³⁰) álló Nemzeti Főtanács alakult, mely gyakorolta azokat a jogköröket (pl. miniszterelnök kinevezése), amelyek egy államfőt illetnek meg. A pártok úgy tekintettek a Főtanácsra, mint egy ideiglenes megoldásra. Az államfői kérdés végleges megoldása összekapcsolódott a köztársasági államforma megteremtésének igényével. Az első javaslatra a köztársasági államforma bevezetésére a Szociáldemokrata Párt részéről került sor. Az SZDP 1945. augusztus 18–20-án megtartott XXXIV. kongresszusán a küldöttek „*A Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére*” címmel új pártprogramot fogadtak el, amelyben leszögezték, hogy Magyarország szükségképpen államformája a népköztársaság. Ezt követően a többi párt – MKP, PDP, MRP, és legvégül a FKGP – sorra bejelentették, hogy támogatják a köztársasági államformát. Itt jegyezzük meg, hogy az FKGP-n belül komoly vita folyt arról, hogy a köztársasági államformát vagy a királyságot támogassák.

A pártokkal szemben Mindszenty József hercegprímás azt javasolta Tildy miniszterelnöknek, hogy rendezzenek népszavazást, arról, hogy az államforma királyság vagy köztársaság legyen. A kommunisták ezért azzal vádolták az egyházfőt, illetve az egész katolikus egyházat, hogy a Habsburg-restaurációt készítik elő, nem mellesleg vissza akarják szerezni hatalmukat és földjeiket. Mindszenty kezdeményezését azonban egyik párt sem támogatta, sőt a budapesti amerikai és brit misszió sem emelt kifogást az ellen, hogy Magyarország köztársaság legyen. A szovjet álláspont pedig egyértelmű volt: életre kell hívni a köztársaságot.

1945 éven 1946 elején a pártok között a vita arról szólt, hogy ki legyen a köztársaság államfője. Az SZDP Károlyi Mihályt akarta az államfői székbe ültetni, míg kispapok világossá tették, hogy saját soraikból kívánnak köztársasági elnököt jelölni. Két kispap politikusként volt erre komoly esélye, Tildy Zoltánnak és Nagy Ferencnek. Az MKP jelezte, hogy elfogadja, hogy az FKGP adja a köztársasági elnököt, de ebben az esetben Tildy Zoltánt támogatja. Így a kérdés eldőlt Nagy Ferenc visszalépett, így Tildy lett a kispapok jelöltje.

1946. január 31-én a Nemzetgyűlés vitát folytatott az államforma kérdéséről. Valamennyi párt a köztársaság kikiáltása mellett érvelt. Egyedül a PDP listáján mandátumot szerző Slachta Margit érvelt a királyság mellett. A vita végén a Nemzetgyűlés elfogadta az 1946. I. törvénycikket Magyarország államformájáról. Ennek 2. paragrafusa kijelentette, hogy: „(1) Magyarország köztársaság. (2) A köztársaság élén elnök áll. A köztársasági elnököt a Nemzetgyűlés négy évre választja.”³¹

Az államforma megváltoztatásának mindenképp volt egy erős belpolitikai jelentéstartalma. Az ország életében szerepet játszó politikai erők a Horthy-korszak „ellenzékéből”, illetve azt követően megalakult, új formációkból álltak, és ebből adódóan számukra a királyság intézményének megszüntetése egyet jelentett a két világháború közötti rendszeren való túllépéssel.

Másnap, azaz 1946. február 1-én Tildy Zoltánt megválasztották a köztársaság elnökévé. Így megüresedett a miniszterelnöki szék, melyet 1946. február 4-én Nagy Ferenc foglalt el. Így viszont az ő posztja – a Nemzetgyűlés elnöke – üresedett meg, melyet február 7-én Varga Béla foglalt el. Mindezek következtében az a szituáció állt elő, hogy a magyar állam első három közjogi méltóságát – köztársasági elnök, miniszterelnök és a nemzetgyűlés elnöke – kizárólag politikusok töltötték be. De valójában a hatalom nagy részét már ekkor a kommunisták birtokolták.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 A tanulmányban vizsgált időszak áttekintéséhez alapműként használtuk Izsák Lajos (1998): Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944–1990. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- 2 Ennek történetét részletesen tárgyalja Gulyás László (2024): Vezérfonal a szintézisiráshoz 4. A Rákosi-diktatúra kora, 1948–1956. Első rész: A két munkáspárt egyesülésétől a desztalinizáció kezdetéig, 1948. június 12.–1953. július 18. KEK No58 2024/1. szám 191–214. old.
- 3 Bővebben lásd Gulyás László (2023): Gondolatok a magyar „rövid 20. század” történetének-nemzeti-konzervatív szintéziséről Közép-Európai Közlemények 2023/1. szám 83–102. old.
- 4 L. Balogh Béni (2015): „Törvényes” megszállás – Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947. Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest.
- 5 Milovan Gyilas (1989): Találkozások Sztálinnal. Magvető. Budapest. A kérdéskörhöz fontos szempontokat vett fel Szakács Imre – Zinner Tibor (1997): A háború „megváltozott természete” – Adatok és adalékok, tények és összefüggések, 1944–1948. MHSZ Nyomda. Budapest.
- 6 Az egyes országok szovjetizálásának részleteiről lásd Fejtő Ferenc (1991): A népi demokráciák története 1–2. kötet. Magvető Kiadó. Budapest.
- 7 A trianoni békediktátum megszületésében negatív szerepet játszó Robert William Seton-Watson fia. 1945-től tanított orosz, közép- és kelet-európai történelmet, elsősorban az oxfordi University College Politológia Tanszékén. De rendszeres előadója volt a nagy amerikai egyetemeknek (Harvard, Columbia) is. Oroszország, Közép- és Kelet-Európa egyik legelismertebb 20. századi angolszász kutatója.
- 8 Hugh Seton-Watson (1952): The East European Revolution. Methuen. London. 169–171. old.
- 9 Papp István (2024): A magyar kommunisták 1918–1989. Jaffa Kiadó. 103–131. old.
- 10 Politikai és irodalmi pályafutásáról lásd Balázs György (1984): Balogh István. Sánta Ilona szerk.(1984): Politikus pályák. Budapest.
- 11 Politikai és irodalmi pályafutásáról lásd Szőke Domonkos (1996): Veres Péter. A társadalmi igazságkeresés útján. Csokonai, Debrecen.
- 12 Az 1937-ben megjelent „Néma forradalom” című könyv szerzője. Politikai és irodalmi pályájáról lásd Molnár Eszter (2010): Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában. Kovács Imre élete és munkássága. Hét Krajcár. Budapest.
- 13 Politikai és irodalmi pályafutásáról Zilahi Lajos szerk. (2002): Darvas József emlékezete. Emlékbeszéd és ajánlások. Szántó Kovács János Területi Múzeum, Orosháza.
- 14 Politikai pályafutásáról lásd Huszár Tibor (2012): Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina. Budapest.
- 15 Bölöny József (1987): Magyarország kormányai 1848–1992. 4. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó. 106. old.
- 16 Szűcs László szerk. (1997): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.-1945. november 15. Magyar Országos Levéltár kiadványai. Budapest.

- 17 A magyar-szovjet viszony alakulásáról szóló dokumentumokat közli Vida István szerk. (2005): *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október – 1948. június*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- 18 Csikány Tamás et al. (2006.): *A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene, 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.
- 19 Zinner Tibor (2021): *A magyar nép nevében? Tanulmányok a népbíróságokról, jogászokról, diktatúráról*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest.
- 20 Példaként lásd Ujváry Gábor szerk. (2019): *Hóman Bálint és népbírósi pere*. Ráció–Városi Levéltár és Kutatóintézet. Budapest–Székesfehérvár.
- 21 A népbíróságok különösen keményen léptek fel az egykori csendőrök ellen, lásd Vincze Gábor (2019): *Csendőrsorsok 1945 után. Az állambiztonsági és népbírósi iratok tükrében*. Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. Ópusztaszer.
- 22 Erről bővebben lásd Máthé Áron (2020): *Vörös karszalag - Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944-1945-ben*. Jaffa Kiadó. Budapest.
- 23 Kiszely Gábor (2000): *ÁVH – Egy terrorszervezet története*. Korona Kiadó. Budapest.
- 24 Az ÁVH működésének számos részletét ismerhetjük meg emlékirataiból, lásd Farkas Vladimir (1990): *Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam*. Interart. Budapest.
- 25 Kozák Gyula interjúja Farkas Vladimírral, lásd a „Beleszülettem a munkásmozgalomba” http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=547&order=2
- 26 Az ezzel kapcsolatos dokumentumokat lásd Földes Margit – Balogh Sándor (1998): *A jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Válogatott dokumentumok*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- 27 A kérdéskörben alaplűnek tekintjük az alábbi könyveket: Földesi Margit (1995): *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon. Visszaemlékezések, diplomáciai jelentések tükrében, 1945–1947*. Ikva. Budapest. Továbbá Cseh Bendegúz Gergő szerk. (2000): *Documents of the meetings of the Allied Control Commission for Hungary, 1945–1947*. MTA Jelenkor-kutató Bizottság. Budapest. Továbbá Mezei Géza (2001): *Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában magyar Szövetséges Ellenőrző Bizottság és az angolszász hatalmak Magyarországpolitikája 1944–45-ben*. Új Mandátum. Budapest. Továbbá Baráth Magdolna et al. szerk. (2003): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947*. Napvilág. Budapest.
- 28 Pályafutásáról lás Balogh Margit (2015): *Mindszenty József I–II. kötet*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.
- 29 Bölöny (1987) 106. old.
- 30 Gerő Ernő helyét közlekedési miniszteri kinevezése után (1945. november 15.) Révai József foglalta el, majd őt szeptembertől Rákosi Mátyás követte.
- 31 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

Segédkönyvek

Böllöny József (1987): Magyarország kormányai 1848–1992. 4. kiadás. Budapest. Akadémiai Kiadó.

Forrásközlések

Baráth Magdolna et al. szerk. (2003): A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947. Napvilág. Budapest.

Cseh Bendegúz Gergő (2000): Documents of the meetings of the Allied Control Commission for Hungary, 1945–1947. MTA Jelenkor-kutató Bizottság. Budapest.

Földes Margit – Balogh Sándor (1998): A jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Válogatott dokumentumok. Napvilág Kiadó. Budapest.

Szűcs László szerk. (1997): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.-1945. november 15. Magyar Országos Levéltár kiadványai. Budapest.

Vida István szerk. (2005): Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október–1948. június. Gondolat Kiadó. Budapest.

Feldolgozások

Balázs György (1984): Balogh István. In. Sánta Ilona szerk. (1984): Politikus pályák. Budapest.

Balogh Margit (2015): Mindszenty József I–II. kötet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.

Csikány Tamás et al. (2006:) A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene, 1848–2004. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.

Farkas Vladimir (1990): Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam. Interart. Budapest.

Fejtő Ferenc (1991): A népi demokráciák története 1–2. kötet. Magvető Kiadó. Budapest.

Földesi Margit (1995): A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon. Visszaemlékezések, diplomáciai jelentések tükrében, 1945–1947. Ikva. Budapest.

Gulyás László (2023): Gondolatok a magyar „rövid 20. század” történetének-nemzeti-konzervatív szintéziséről Közép-Európai Közlemények 2023/1. szám 83–102. old.

Huszár Tibor (2012): Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina. Budapest.

Izsák Lajos (1998): Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944 –1990. Kulturtrade Kiadó. Budapest.

Kiszely Gábor (2000): ÁVH – Egy terrrorszervezet története. Korona Kiadó. Budapest.

L. Balogh Béni (2015): „Törvényes” megszállás – Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947. Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest.

Máthé Áron (2020): Vörös karszalag – Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944–1945-ben. Jaffa Kiadó. Budapest.

- Mezei Géza (2001):** Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában magyar Szövetséges Ellenőrző Bizottság és az angolszász hatalmak Magyarország-politikája 1944–45-ben. Új Mandátum. Budapest.
- Molnár Eszter (2010):** Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában. Kovács Imre élete és munkássága. Hét Krajcár. Budapest.
- Huszár Tibor (2012):** Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina. Budapest.
- Papp István (2024):** A magyar kommunisták 1918–1989. Jaffa Kiadó. 103–131. old.
- Szakács Imre – Zinner Tibor (1997):** A háború „megváltozott természete” – Adatok és adalékok, tények és összefüggések, 1944–1948. MHSZ Nyomda. Budapest.
- Szőke Domonkos (1996):** Veres Péter. A társadalmi igazságkeresés útján. Csokonai, Debrecen.
- Szűcs László szerk. (1997):** Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15. Magyar Országos Levéltár kiadványai. Budapest.
- Ujváry Gábor szerk. (2019):** Hóman Bálint és népbíróági pere. Ráció–Városi Levéltár és Kutatóintézet. Budapest–Székesfehérvár.
- Vida István szerk. (2005):** Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október–1948. június. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Vincze Gábor (2019):** Csendőrsorsok 1945 után. Az állambiztonsági és népbíróági iratok tükrében. Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. Ópusztaszer.
- Zilahi Lajos szerk. (2002):** Darvas József emlékezete. Emlékbeszédek és ajánlások. Szántó Kovács János Területi Múzeum, Orosháza.
- Zinner Tibor (2021):** A magyar nép nevében? Tanulmányok a népbíróágokról, jogászokról, diktatúráról; Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest.